

הדרה

ארנון אדלשטיין, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי

הגדרה

הדרה פירושה מניעה או חסימה של יחיד או קבוצות מלהיות חלק מהוויה הפתוחה לאחרים, בשל הגדרתו של היחיד או הקבוצה, כשונים, כסוטים מהמקובל ומתויגים כלא ראויים.

סיבות להדרה

ההדרה יכולה להיות ממגוון סיבות כמו: מגדר, גיל, מוצא, צבע עור, לאום, דת, תרבות, מראה חיצוני, משקל, יכולת שכלית גבוהה מאד או נמוכה מאד, התנהגות מוסרית או סוטה, אישיות, דעה פוליטית, העדפה מינית ועוד (Hills et al, 2002).

ההדרה נועדה לשמר את מי שתויגו כשונים, כאחרים, כ"סוטים", מחוץ לזרם המרכזי בחברה ממגוון של מניעים: רצון לשמר אליטיזם או הגמוניה חברתית של קבוצה מסוימת כמו: גברים, בני עדה מסוימת, גילדה מקצועית. אפשרות אחרת היא "חרדת זר" (xenophobia) חשדנות וחוסר אמון כלפי מי שמוצאו הלאומי, דתו או מוצאו שונים משל הקבוצה האחרת. סיבה אחרת להדרה היא רצון הקבוצה לשמור על סטנדרטים של מראה חיצוני הנחשב ליפה, מושך, ראוי. חשש הקבוצה שכניסה של מישהו שונה תגרום לירידת הסטטוס והיוקרה החברתית לה היא זוכה (U.K. Cabinet Office, 2001).

בעוד שבעבר הדרה נחשבה בעיקר לחסימה של יחידים וקבוצות בתחום המגדר והמעמד החברתי, הרי שכיום מושג זה הפך לרחב מאד ומכיל בתוכו כל סוג של מניעת השתתפות או לגיטימציה של יחידים שונים ומכאן גם לא ראויים (Eisenberg et.al, 2003).

סטייה, תיוג והדרה: הדרה קשורה בהכרח למושג הסטייה והתיוג החברתי. היא יכולה להיות תוצר של תיוג חברתי, או שהיא תגרום לתיוג כזה.

תיוג במובן החברתי (Becker, 1963), נושא הקשר שלילי כלפי יחידים וכלפי קבוצות. פירושו השמת תווית, תגית, אות קלון על יחיד או על קבוצה בשל תכונה כלשהי, נטייה או מעשה כלשהו המיוחסים להם בידי קהלי צופים. התכונה, הנטייה או המעשה יכולים להיות אמיתיים או לא ואין זה משנה כלל.

תיוג מצריך כוח המצוי בידי קבוצה אחת ביחס ליחיד או לקבוצה של אחרים. כוח זה יכול שיהיה פוליטי, דתי, כלכלי או מכל סוג שהוא. כוח כזה מאפשר לקבוצה או לסקטור חברתי להגדיר את האחרים כלא ראויים, כמגונים, כסוטים ולכן גם לא ראויים. הדוגמה הראשונה המוכרת לנו היא אות הקין שהטיל אלהים בקין על רצח אחיו הבל. אות הקלון נועד לסמן ולסמל את קין כלא ראוי וכמגונה בכל אשר ילך. ואכן, לאורך ההיסטוריה, גופי שלטון ואפילו ארגוני פשיעה הטילו במי שנחשדו בבגידה אותות קלון

מסוגים שונים, על-מנת שכל מי שיפגוש בהם יזהר מתכונותיהם השליליות.

ההיסטוריה האנושית מלווה באין ספור תיוגים של יחידים, קבוצות, לאומים ודתות אשר הביאו למותם של מיליוני בני אדם. מבין הדוגמאות הבולטות ניתן לציין את שואת העם היהודי ואת צייד המכשפות.

כאמור, התייחסות לתכונה, או התנהגות כסטייה, יכולה להתקיים גם ברמה חברתית צרה יותר. אם בעבר נשים מלאות גוף נחשבו כדגם האישה האידיאלית, כפי שבא לידי ביטוי במגוון יצירות אמנות בתחום הציור, הצילום והפיסול, הרי ששינוי האופנה והתפיסה החברתית לגבי מודל אידיאלי של נשים רזות דווקא, הביא להדרה של מי שגופה לא עמד בסטנדרטים אלה. נשים מלאות זכו וזוכות לזלזול, לחוסר משיכה, והן הודרו ממגוון תחומים רק בשל תכונה זו. למשל: קולנוע, דוגמנות, פקידות קבלה, מזכירות אישיות, נישואין ועוד.

נשים רבות עוברות ניתוחים פלסטיים ומבצעות דיאטות רק כדי להתאים לדימוי החברתי הראוי ביחס למראה הרצוי. מרגע שילדה, נערה ואישה תיוגו כ"שמנות", הייתה צפויה להן הדרה מפעילות חברתית של בנות גילם, מאהבת נעורים, מקבלה לעבודה וממקובלות חברתית.

תיאורית "האני במראה" (Cooley 1902) רלוונטית לענייננו. האחרים מהווים "מראה חברתי" לדרך בה אנו תופסים את עצמינו. אם האחרים מייחסים לנו תכונה שלילית כלשהי ומתייגים אותנו כנחותים, כלא ראויים וכסוטים, הרי שבמקרים רבים היחיד מאמץ את התפיסה והייחוס החברתי לגביו והוא עלול לאמץ אותו. אימוץ כזה יביא לנבואה המגשימה את עצמה, והיחיד יתאים עצמו לתיוג שהושם לו. דבר זה מבטיח את הפיכת היחיד ללא ראוי ולא רצוי ויותר אתו מחוץ ל... או מודר מהסביבות החברתיות המשמעותיות עבורו.

כדי שילדים ובני נוער יוכלו לממש את עצמם במסגרות הפורמליות והבלתי פורמליות שנוצרו עבורם בחברה, יש למושג ההדרה רלוונטיות רבה למקצוע ההוראה בכלל ולהכשרת מורים בפרט. הזכות השווה לחינוך צריכה להיות מתורגמת להיבט ההשכלתי והחברתי גם יחד במסגרת בית הספר, בתוך הקוריקולום כמו גם בחיי החברה שמעבר לו. המורה מהווה את שומר הסף בזיהוי מצבים של הדרת ילדים ובני נוער במסגרת הפורמלית והבלתי פורמלית בסביבה החינוכית. זיהוי כזה יכול לבוא לידי ביטוי בתשומת לב לכך שילד או ילדה מסוימים אינם שותפים למשחקים, לשיחות, חווים השפלה והדרה מצד בני גילם. המורה צריכה לתת תשומת לב מיוחדת במהלך השיעורים הפורמליים לכך שתלמיד מסוים אינו מעז לענות על שאלה, לא

מתוך חוסר ידע, אלא מחשש לתגובה משפילה מצד האחרים, כמו גם למצבים שילדים ובני נוער מתקשים בשפה או ביכולת להבין דבר מה. לאחר זיהו מצבי הדרה על המורה להוות דמות חינוכית שתפקידה המרכזי הוא לשבש את התיוג השלילי ולמנוע הדרה. הדבר ייעשה לא בכפייה ולא בדרך מלאכותית, אלא בדגש על ערכים ונורמות של הבנת האחר, השונה וקירוב בין ילדים מתוך כבוד הדדי והבנת המצוקה לה גרמו המתייגים והמדירים.

דגש על עניין זה צריך להיות מושם כבר בשלב הכשרת מורים וקודם ליציאתם להתנסויות ולשנת הסטאז'. אסור שהוא יופיע רק כחלק מהקוריקולום, אלא עליו להיות מוטבע בסטודנטים לאורך הכשרתם כערך יסודי, ללא קשר לתכנים פורמליים של קורס זה או אחר, אלא כבסיס של אתיקה פרופסיונלית.

מקורות

Becker, H.S. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, New York: Free Press.

Cooley, C.H. (1902). *Human Nature and the Social Order*, New York: Scribner.

Eisenberg, N., Liberman, M. & Williams, K.D. (2003). Does Rejection Hurt? An fMRI Study, *Science*

302 5643): 290-292

Hills, J., Grand, J. & Piachaud, D. (Eds.). (2002). *Understanding Social Exclusion*, Oxford: Oxford

University Press.

U.K. Cabinet Office. (2001). *Preventing Social Exclusion*, Social Exclusion Unit.